

פרשת בא

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד שבט תשע"ו • גליון 130

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

מוקדש לעילוי נשמת מרת חמותי הרבנית רג'ין בת מזל עטייה זצ"ל

שאלות הבנים בדור של גאולה

תפקיד ההורים להעניק הסברה, חוויה ושמחה של מצוה

ראשי פרקים:

ממצוות פרטיות למצוות ציבוריות ✦ שתי פרשיות ראשונות שבתפילין ✦ להביא את החניכים לידי שאלה ✦ אחריות החינוך על האב והאם ✦ טרחת המורים לשווא כשהורים לא ממלאים תפקידם ✦ מצוות צריכות חוויה ✦ פנימייה - כן או לא? ✦ חוויה של מצוה ✦ שמחה בקיום מצוה ושמחה בהימנעות מעבירה ✦ מ'היה כי יביאך' ל'היה כי ישאלך'

מקורות עיקריים:

רמב"ם הלכות חמץ ומצה ז, א ✦ אוצר פירושי הגדה של פסח, גאולת עולם עמ' ו ✦ יסודות החינוך ח"א עמ' קכא ✦ זריעה ובנין בחינוך עמ' כח ✦ סוכה מב ע"א ✦ יסודות החינוך ח"א עמ' צא ✦ ליקוטי הגר"א בסוף ביאורו לספרא דצניעותא, סוף ליקוט ט

ממצוות פרטיות למצוות ציבוריות

פרשת בא מפגישה אותנו עם המצוה הראשונה בתורה. כך עולה מדברי רש"י הראשון על התורה, לפיו לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ"החדש הזה לכם"¹, שזו המצוה הראשונה שנצטוו בה ישראל. הקביעה שמצוות קידוש החודש היא המצוה הראשונה בתורה מעוררת קושי, מכיון שבספר בראשית כבר פגשנו שלוש מצוות קודמות - מצוות פריה ורביה, מצוות מילה ואיסור אכילת גיד הנשה, אלא שמצוות אלו הן מצוות פרטיות, וכאן לראשונה אנו פוגשים מצוה שנאמרת לכל עם ישראל, זו המצוה הציבורית הראשונה שמוטלת עלינו.

מצוות קידוש החודש היא ההכרזה האלקית הראשונה על המעבר ממצב של פרטים "בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיִם"², למצב של עם. ומיד לאחר מכן בא הציווי על הפסח שנעשה בחבורה, "מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם

¹ שמות יב, ב.

² דברים י, כב.

צאן לְמִשְׁפַּחְתֵיכֶם³. בנין האומה מתחיל בשבעים נפש שיורדים למצרים וממשיך בביסוס התא המשפחתי מתוך פתיחות חברתית, "וְאִם יִמְעַט הַבֵּית מֵהַיּוֹת מִשֶּׁה וְלָקַח הוּא וְשָׁכְנוּ הַקְּרֹב אֶל בֵּיתוֹ"⁴. מצוות הפסח איננה רק מצוה פרטית משפחתית, אלא מצוה שמפגישה את מקיימיה עם הציבוריות הישראלית. קרבן פסח הוא קרבן מיוחד, בהלכותיו יש הלכות שמאפיינות בדרך כלל קרבן יחיד לצד הלכות שמאפיינות בדרך כלל קרבן ציבור. קרבן פסח למשל דוחה שבת⁵, דבר שלא מצאנו בשום קרבן יחיד, ומצד שני הוא נאכל לכל המנויים, דבר שלא מצאנו בקרבנות ציבור.

שתי פרשיות ראשונות שבתפילין

בסוף הפרשה ישנה מצוה נוספת שמפגישה אותנו עם הציבוריות הישראלית, מצוות תפילין. בתפילין ישנן ארבע פרשיות מן התורה, שבכל אחת מהן נזכרה המצוה להניחן על היד ועל הראש. ואלו הן ארבע הפרשיות: "קדש"⁶, "והיה כי יביאך"⁷, "שמע"⁸, "והיה אם שמוע"⁹. את פרשתנו חותמות שתי הפרשיות הראשונות שבתפילין, פרשת "קדש לי" ופרשת "והיה כי יביאך", וכך נאמר בראשונה מבין השניים:

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: קִדֵּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶדָם וּבְבִהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' הֵעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים כִּי בַחֶזֶק יָד הוֹצִיאָהּ אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ: הַיּוֹם אֲתֶם יֵצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאֵבִיב: וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֵךְ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבְדָּתָהּ אֶת הָעַבְדָּה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: שְׁבַע יָמִים תֹּאכַל מִצַּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה': מִצּוֹת יֵאָכֵל אֶת שְׁבַע יְמֵי הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֹבוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בִיד חֲזָקָה הוֹצֵאתָ אֶת מִצְרָיִם: וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵד מִיָּמִים וְיָמִים"¹⁰.

פסוקים אלה כוללים בתוכם עניינים רבים: ציווי על קדושת בכור אדם ובהמה, זיכרון יציאת מצרים, מצוות מצה בימי הפסח וקביעת שביעי של פסח כיום חג, איסור בל יראה, מצוות 'הגדת לבנך' ומצוות תפילין.

מצוות 'הגדת לבנך' מפגישה אותנו לראשונה עם המעבר מאב לבן. הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה¹¹ כותב:

"מצוות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר: 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', כמו שנאמר: 'זכור את יום השבת', ומנין שבליל חמישה עשר? תלמוד לומר: 'הגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה', בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך".

³ שמות יב, כא.

⁴ שמות יב, ד.

⁵ ראה רמב"ם הלכות קרבן פסח א, יח.

⁶ שמות יג, א-י.

⁷ שמות יג, יא-טז.

⁸ דברים ו, ד-ט.

⁹ דברים יא, יג-כא.

¹⁰ שמות יג, א-י.

¹¹ רמב"ם הלכות חמץ ומצה ז, א.

המצוה לספר לבנים את סיפור היציאה ממצרים היא מצוה מרכזית ביותר בליל הסדר, ואנו פוגשים אותה שוב בפרשיה השניה שחותמת את פרשתנו, פרשיית "והיה כי יביאך".

"וְהָיָה כִּי יָבֵאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלְאַבְרָהָם וְיָתְנָה לְךָ: וְהֶעֱבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רַחֵם לָהּ וְכָל פֶּטֶר שֶׁגָּר בְּהֶמָּה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לָהּ: וְכָל פֶּטֶר חֶמֶר תִּפְדֶּה בְּשֵׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָד תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: וְיָהִי כִּי הִקְשָׁה פִרְעָה לְשַׁלְּחַנוּ וַיַּהַרְג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֶמָּה עַל כֵּן אֲנִי זָבַח לָהּ כָּל פֶּטֶר רַחֵם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם: וְהָיָה לְאוֹת עַל יְדְכָה וְלִטּוֹטְפֹת בֵּין עַיִנֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם"¹².

בפסוקים אלה מודגש שמדובר בשאלה עתידית "וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּנְךָ מָחָר". הווי"ו של 'והיה' היא וי"ו-ההיפוך. לעתים, כאשר וי"ו מופיעה לפני פועל, היא מציינת את היפוך זמן הפועל, מעתיד לעבר או מעבר לעתיד, וכאן מבואר בהמשך הפסוק שהכוונה כאן היא לשאלה עתידית. תופעה לשונית זו מעוררת שאלה פשוטה: מדוע הכתוב משתמש בלשון 'והיה' שבמקורה היא לשון עבר והווי"ו הופכת אותה מעבר לעתיד, ולא בלשון 'יהי'? ואולי ניתן ללמוד מכאן הנהגה של חיים, שכשאדם שקוע כל כולו בנקודת העבר שלו, אז הוא לא מתקדם לשום מקום, אבל כשהוא מוסיף את וי"ו-החיבור לפני ה'היה', ומבין שהעבר הוא חלק ממשוה גדול ולא עומד לבדו, אז הוא מסוגל לקחת את כל העבר ולהתקדם אתו קדימה עד כדי כך ש'והיה' הופך להיות 'לשון שמחה', "בכל מקום שנאמר 'ויהי' משמש צרה, 'והיה' שמחה"¹³.

להביא את החניכים לידי שאלה

בהגדה של פסח מושמת השאלה "מה זאת", בפיו של הבן התם, והמילים "וְהֶגְדַתְּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר" שבפרשיה הקודמת, משמשות כתשובה לבן הרשע ולבן שאינו יודע לשאול. מרן החיד"א¹⁴ כותב בפירושו על ההגדה¹⁵ בשם רבי שלמה אלקבץ, מגדולי המקובלים בתקופת האר"י הקדוש, רבו של רבי משה קורדוברו ומחבר הפיוט הנודע "לכה דודי", שהבן שאינו יודע לשאול איננו טיפש, אלא מפחד לשאול מחשש שלא ישאל את השאלה כראוי, וזו לשונו:

"ושאינו יודע לשאול וכו', כתב הרב הגדול עיר וקדיש מורנו הרב רבי שלמה הלוי בן אלקבץ זלה"ה בפירושו כתב יד וזו לשונו: לאו בשופטני עסקינן, אבל הוא ירא וחרד לדבר ה' ואינו שואל מפני היראה מהשגיאה ואינו יודע לסדר שאלתו על כל ענין וענין ככל אחיו, ולכן 'פתח לו', שתלהיבהו לשאול ותמשיכהו בדברים עד שמתוך זה יפתח פיו ויאירו דבריו, וזהו 'הגדת לבנך', לשון המשכה, שתמשיכהו בדברים עד יסיר מחסום מפיו וימהר לדבר צחות. עכ"ל. לענייננו, וכדבריו דייק אומר 'ושאינו יודע לשאול', דהוה ליה לומר 'ושאינו יודע' ותו לא, אבל דקדק

¹² שמות יג, יא-טז.

¹³ בראשית רבה מב, ג.

¹⁴ רבי חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א) (ירושלים-ליוורנו, איטליה), התפ"ז-התקס"ו - מגדולי הפוסקים, רב ומקובל. למד בישיבתו של רבי חיים בן עטר והיה תלמידם של חכמי ירושלים, בהם הדיין רבי יונה נבון והמקובל רבי דוד חזן. מצעירותו ניחן ביכולת דרשנית, בכישרון כתיבה ובנמרצות רבה. בגיל שבע עשרה החל בכתיבת ספרו הראשון. בזכות אישיותו המיוחדת התמנה על ידי קהילת חברון כשליח (שד"ר) לקהילות היהודים בערי מערב אירופה כדי לאסוף תרומות עבור יהודי חברון. לצד אישיותו המיוחדת, היה חיד"א בעל הופעה חיצונית מרשימה, ומבין כל השליחים, בני דורו, שיצאו מארץ ישראל לתפוצות, היה החיד"א השליח המפורסם ביותר, שהגדיל והאדיר את שמה של ארץ ישראל ונלחם מלחמת כבודה. כתב עשרות ספרים במגוון תחומים: תלמוד, הלכה, פרשנות - ובכלל זה פרשנות מקרא, קבלה, עיונים בתפילה, ביבליוגרפיה ותיעוד של כתבי יד ועוד.

¹⁵ אוצר פירושי הגדה של פסח, גאולת עולם עמ' ו.

'ושאינו יודע לשאול', כי יודע הוא ומבין רק שאינו יודע לסדר שאלה כאחיו, אחד חכם ואחד תם".

חלק מתפקידו של מחנך הוא להצליח להביא את חניכיו לידי שאלה. צריך למצוא את הצופן והמפתח שיגרמו לבן לשאול, וכשהבן שואל שאלה זה צריך לעורר אצל האדם שמחה גדולה. עצם זה שהבן פונה לאביו או למחנכו בשאלה ומבקש לברר את הסוגיה, זה עושה נחת רוח. כשיש לילד שאלה בתורה, שאלה בחיים, שאלה בזוגיות, או כל שאלה אחרת, כשבן מבקש להתייעץ עם אביו, זה סימן שהוא מחובר אל השורש ורוצה לינוק ממנו.

אחריות החינוך על האב והאם

מצוות 'והגדת לבנך' מטילה את האחריות על חינוך הילדים בראש ובראשונה על האב והאם בישראל. אסור להסתפק בשליחים ושליחי שליחים, שכן אינה דומה השפעתם של הורים על נפש ילדיהם לכל השפעה חיצונית אחרת, וכדברי רבי שמשון בן רפאל הירש¹⁶, הרש"ר הירש, בספרו "יסודות החינוך"¹⁷, שם כתב:

"והגדת לבנך ביום ההוא", זו מצוות הגדה הקובעת את מצוותם של ההורים לעסוק בעצמם בחינוך הבנים. 'והגדת לבנך' 'ואמרת אליו', היא דרישתו של הקב"ה מן ההורים. הם חייבים לא רק להרגיל את בניהם למצוות, אלא גם להגיד את המצוות ולהסביר אותן לבנים. עלינו להסביר כל מצוה שאנו מקיימים אותה בנוכחותם של הילדים. עלינו לבאר להם את תוכנה וערכה המוסרי, כדי שייבנו אותה בליבם וברוחם, וכדי שהם יסבירו אותם לבניהם - לבני בנינו - וכדי שהשרשרת של קיום המצוה להלכה ולמעשה תימשך בכל הדורות...

הקב"ה רוצה בשאלתו של הבן ובתשובתו של האב. עובדה זו מלמדת אותנו כלל גדול בכל פעולות החינוך, שיש לשים אותו לליבנו במיוחד בתקופה זו:

ההורים חייבים לעסוק בעצמם בחינוך בניהם, בהשכלתם ובפיתוח מוסרם, ובמיוחד חייבים ההורים לחנך אותם לפי רוח היהדות ומוסרה, לחובת הורים זו אין תחליף. הפעולה הרוחנית הנובעת ממנה תגיע לשיא החינוך ואפילו המורה בבית הספר אינו יכול לעורר לפעולה רוחנית כזאת. מדוע? התשובה נמצאת בפירוש בתורה שבעל פה בפסוק הקובע מצוות הורים זו: 'והגדת לבנך', שומע אני מראש חודש, תלמוד לומר: 'ביום ההוא', אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום?

¹⁶ הרב שמשון בן רפאל הירש (רש"ר הירש) (גרמניה), התקס"ח-התרמ"ט - מהבולטים שבמנהיגי היהדות באירופה ומחשובי פרשני המקרא האחרונים. אבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". בילדותו למד תורה מפי סבו ואביו. בהמשך אחת מהדמויות שהשפיעו עליו מאוד, היה הרב יצחק ברנייס, רבה של המבורג. בגיל עשרים נסע אל ישיבתו של רבי יעקב עטלינגר, בעל ה"ערוך לנר", ולאחר שנתיים וחצי בלבד של לימודים קיבל ממנו היתר הוראה. עם פרישת רבה של דוכסות אולדנבורג, נתמנה הרש"ר הירש בהמלצתו למחליפו והוא רק בן עשרים ושתיים. בתקופה זו התפלמס בחריפות עם מנהיגים רפורמים, וכן עם שונאי תנ"ך נוצריים, וחיבר את ספרו "חורב" על הסברת טעמי המצוות ומיון לסוגיהן. קודם לכן פרסם חוברת בשם "אגרות צפון". בשנת התר"א מונה לרבם של שני המחוזות המערביים של ממלכת הנובר, אוריך ואוסנאבריק, ועבר להתגורר באמדם. שם המשיך בפעילותו הפולמוסית נגד הרפורמה תחת הסיסמה "האמת מתקיימת. השקר לא מתקיים", וכן הרבה לעסוק בחינוך ובגמילות חסדים. כעבור שש שנים נקרא לכהן כרבה הראשי של מורביה, משרה שלא היתה לה מקבילה באירופה מבחינת הסמכויות שניתנו לנושא בה. ממקום מושבו בניקלשבורג היה אחראי על חמישים ושתיים קהילות. בשנת התרי"א החליט לנטוש רבנות חשובה זו לטובת קהילת פרנקפורט, שם הקים בית ספר תיכון בו שולבו לימודי חול ולימודי קודש - "תורה עם דרך ארץ". בפרנקפורט חיבר הרב הירש את פירושו לתורה, לסידור התפילה ולספר תהלים. בתקופה זו עמד בראש המערכה להפרדת הקהילה האורתודוקסית מהקהילה הכללית, שנטתה לרפורמיות. הרב הירש התנגד נחרצות לראשוני חובת ציון ולרעיון החדש של הלאומיות היהודית כמטרה לגאולת העם, אף בצביונה הדתי.

¹⁷ יסודות החינוך ח"א עמ' קכא.

תלמוד לומר: 'בעבור זה' - בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך (מכילתא פרשה יז). כאן נקודת הדגש".

מה המשמעות של "מצה ומרור מונחים לפניך"? בבית הספר הילד לומד על מצה ומרור כתיאוריה, כידיעה בעלמא, אבל כשמגיע ליל הסדר והוא רואה בעיניו את המצה והמרור מונחים לפניו, אז התיאוריה הופכת להיות מעשה והתורה שלמד הופכת להיות תורת חיים.

טרחת המורים לשוא כשהורים לא ממלאים תפקידם

כשהבן רואה את אביו מלא בהתלהבות ובשמחה של מצוה, זה פועל על הנפש שלו יותר מאלף מילים. ממשיך הרש"ר הירש:

"...בית הספר אינו יכול לעשות יותר מאשר להכין את הבן לקראת השפעתו של האב ולקראת חינוכו המעשי במצוות, ואילו את הגרעין בליבו של הבן יכול רק האב להפרות ולתת לו נשמת חיים. כל הטורח שהמורים בבית הספר יטרחו, יהיה לשוא, ואם האב לא ימלא את חובתו, אם האב לא יקדש את דברי המורה על ידי דבריו ומעשיו, אם הבן לא יוכח שיש תוקף למצוות שלמד אותן בבית הספר ושקיימים אותן בבית בשמחה ובמסירות. את ההערכה ואת השמחה רואה הילד אך ורק על פניו של אביו.

האם סבור אתה, אב בישראל, שאיזו הוראה ואיזו דרשה יכולה לשמש תחליף למראה זה, שעה שאתה מגביה את הכוס לקידוש ומברך 'מקדש השבת' או 'מקדש ישראל והזמנים', או כאשר אתה בוצע על הפת ומברך 'המוציא לחם מן הארץ'? שום הוראה ודרשה אינה יכולה לחדור כל כך אל מעמקי ליבו ולעורר אותו לשמור את המצוות בקפדנות ובשמחה, כמו שדיבורך ומעשיך יורו לו. הנאום הטוב ביותר של רב נואם בחסד עליון והוראתו של המורה הגדול ביותר אינם יכולים להקסים את הבן באותה המידה שהאב יכול להקסימו בדבריו ובמעשיו. ואם האב יתכונן כראוי לתפקידו זה, באופן שידע להסביר את מצוות החג בהגדרתו ובאמירה נאה, הרי הוא יקשר את נשמתו בנשמת בנו ושמחתו בקיום מצוותו בדייקנות ובקפדנות תמשיך לפעול בליבו של הבן לכל ימי חייו".

לפעמים הקידוש של הסבא, או הדלקת נרות של אמא הם בעצם כל עולמו הרוחני של הילד, וכשהילד מקים בית משלו הוא לא זז מילימטר, הוא מבקש לחקות את המעשים המנהגים והניגונים שהוא פגש בבית אבא.

מצוות צריכות חוויה

כשלוקחים ילד לתפילה, אם לא מסבירים לו מה זו תפילה, אם הוא לא נפגש בבית עם היחס הנכון לתפילה, אז הוא עלול להפריע. כשהורים כועסים על ילד שלקח לידו מוקצה בשבת, אם הוא לא מבין מה זה שבת אז הכעס לא בונה אצלו שום קומה חיובית. בספר "זריעה ובנין בחינוך"¹⁸ מתאר "המשגיח", הרב שלמה וולבה¹⁹, כיצד צריך להיראות שולחן שבת בכל בית בישראל, וכה דבריו:

¹⁸ זריעה ובנין בחינוך עמ' כח.

¹⁹ הרב שלמה וולבה (ברלין-ירושלים), התרע"ד-התשס"ה - מגדולי המשגיחים בדור האחרון ומחבר ספרים חשובים בתחום העבודה הרוחנית על פי תנועת המוסר. בגיל 16 כתב את ספרו הראשון "הטבע אתה ואני" בשפה הגרמנית, ולאחר מכן הוציא אותו לאור בשוודית. בהמשך החל ללמוד פסיכולוגיה ופיזיקה בברלין, ובאמצע לימודיו עבר ללמוד בפרנקפורט בשיבתו של הרב יוסף ברייער (נכדו של הרש"ר הירש). בערך בשנת התרצ"ג החל ללמוד בשיבת "עץ חיים" במונטרה

"מצוה צריכה להיות חוויה בשביל הילדים, כל ילד לפי גילו. שבת, שירה, דברים טובים שמלווים את המצוות, ועוד כיוצא באלה.

לא צריך להכריח את הילדים לשבת ליד השולחן מראשית הסעודה ועד אחריתה. זה עינוי בשבילם (בפרט כשיש אורחים והסעודה מתארכת מאוד – ויש הורים שדווקא אז רוצים להראות כמה הילדים שלהם מחונכים...), אבל אפשר למשוך את ליבם בסיפורים יפים לפרשת השבוע, או בסיפורי צדיקים, או בכל דבר שיהווה עבורם חוויה מעניינת וימשוך אותם, כך שהילד יחכה לַשָּׁבֶת.

אפשר לשתף את הילדים בהכנות לשבת. לא כעול, ולא כדי להקל על ההורים, אלא בדברים שמעניינים אותם, דברים שיביאו אותם להרגשה טובה של 'ילד גדול', הרגשת שותפות ואחריות עם ההורים. כך בכל המצוות".

יש מצוות שגם לגדולים קשה לקיים, לכן כשחז"ל מדברים על חינוך הילדים למצוות, אומרים חז"ל²⁰:

"קטן היודע לנענע - חייב בלולב, להתעטף - חייב בציצית, לשמור תפילין - אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר - אביו לומדו תורה וקריאת שמע".

כשמחנכים את הילד למצוות צריך לגלות רגישות לרמת הבשלות שלו.

פנימייה – כן או לא?

שאלה: הורים רבים שולחים את ילדיהם למסגרות חינוכיות שיש בהן פנימיות, ורואים אותם רק פעם או פעמיים בחודש. מה דעת הרב על כך?

תשובה: באופן עקרוני, זו בהחלט טעות! הדבר הנורמלי והבריא הוא שילד גדל בבית הוריו. אבל לפעמים יש אילוצים חינוכיים ו"אין דנין אפשר משאי אפשר"²¹. כמו כן, יש מושג של "הוי גולה למקום תורה"²², לפעמים המרחק מהבית עוזר לילד להיות שקוע בתלמודו, ועם כל זה הנורמליות של החיים היא, שילד גדל ומתחנך בבית הוריו, ואין לזה תחליף מבחינה חינוכית.

שבשווייץ, שבראשותה עמד הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו. בחורף התרצ"ד, לאחר ששמע באקראי שתי שיחות מוסר מהרב דוד בודניק, איש נובהרדוק, שהשאירו עליו רושם עז, עבר לישיבת מיר, שם כיהן כמשגיח הרב ירוחם ליבוביץ. הוא נקשר לר' ירוחם והספיק ללמוד אצלו כשנתיים, עד פטירתו, אך נקשר אליו מאוד וראה עצמו כממשיך שיטתו. בשנת התרצ"ח עזב את ישיבת מיר והגיע לסטוקהולם, שם החל למסור שיעורי תורה לנוער ולמבוגרים. בשנת התש"ז עלה לארץ ובשנת התש"ט הקים את ישיבת "באר יעקב", לאחר התייעצות עם החזון איש. מעט לאחר מכן הצטרף לישיבה הרב משה שמואל שפירא, שכהן בתפקיד ראש הישיבה, לצידו של הרב וולבה שכהן כמשגיח. בשנת התשכ"ז, לאחר מלחמת ששת הימים, החל בפעילות החזרה בתשובה מקיפה. הוא החל להרצות בקיבוצים ובסיסי צבא, ועוד, והתפלמס עם כל רובדי העולם הישראלי החילוני והחרדי. נלחם במיסיון, ברפורמים ובקונסרבטיבים. בשנת התשמ"ב עלה לירושלים והקים את בית המוסר בו ייסד גם כולל אברכים. לפני פטירתו הקים ישיבה נוספת, ישיבת גבעת שאול, ושימש בה כמשגיח. במקביל מסר שיחות בישיבות שונות - קול תורה, מיר, נצח ישראל ולייקווד (ישראל). מחבר הספרים: "עלי שור" (ב' חלקים), "בין ששת לעשור" (שבהוצאה מאוחרת נקרא "עולם הידידות"), "האדם ביקר" - על רבו הרב ירוחם ליבוביץ ממיר, "זריעה ובנין בחינוך", "המצוות השקולות" - על שבע המצוות שנאמר עליהן שהן שקולות כנגד כל התורה כולה, "פרקי קנין דעת", "מאמרי ימי הרצון" - מערכות מאמרים על הימים הנוראים, "דעת שלמה" - מערכות מאמרים על חג מתן תורה, "אגרות וכתבים" - מכתביו בנושאים מגוונים (תורה, מוסר, ייעוץ, ועוד).

²⁰ סוכה מב ע"א.

²¹ יבמות מו ע"א.

²² אבות פ"ד, מ"ד.

חוויה של מצוה

האבא מזין את כוח הרצון של הילד, והאמא מזינה את כוח האמונה שלו. בסופו של דבר, כל ילד באשר הוא, מגלה שהנטייות האמיתיות של חייו, על ה'דבש' ועל ה'עוקץ' שבהם, מחזירות אותו לתבנית נוף מולדתו, אל בית הוריו.

בשנים האחרונות יש לי הזכות ללוות ילדים רבים לקראת הנחת התפילין הראשונה שלהם, אנחנו לומדים קצת על מצוות תפילין, ובנוכחות האבא אנחנו מתבוננים בפרשיות, מכניסים אותן לבתים ותופרים את הבתים בגיד. החוויה המשותפת הזו היא חוויה שמחברת את הילד למצוה.

כשהילד מבין כמה גדולה מעלתן של פרשיות התפילין ומה הן מכילות בתוכן, כשהוא מבין מה זה 'קדש לי' ומה זה 'והיה כי יביאך', מה זה 'שמע ישראל' ומה זה 'והיה אם שמוע', אז המצוה הופכת להיות חלק ממנו והוא לא יוכל להתנתק ממנה לעולם. כך בנוגע למצוות תפילין וכך בנוגע לכל המצוות כולן.

שמחה בקיום מצוה ושמחה בהימנעות מעבירה

במקום אחר בספר²³ כותב הרש"ר הירש:

"הילד צריך לראות את עבודת ה' בשמחה לפי התנהגותך, שאתה מקבל על עצמך את קיום המצוות בשמחה, ובאותה שמחה אתה נמנע מן העבירה על איסורים, כי אתה רואה באיסורי התורה לא הגבלות, כי אם הוספה רצויה וחיובית לאושר חיך. במקרה שתראה את בניך עוברים על דברי התורה, אל תתבייש להביע את צערך על דרך חייהם בפניהם. אל תמנע את כאבך להתפרץ החוצה ואל תפחד להראות לבניך, עד כמה היהדות חשובה לך...".

כשילד סוטה מן הדרך צריך להביע צער על כך בפניו, אבל הבעת הצער הזו צריכה לבוא מתוך חיבור אמיתי לתורה ומצוות, ולא מתוך שיקולים חיצוניים של 'מה יאמרו'.

מ'והיה כי יביאך' ל'והיה כי ישאלך'

נחתום בחיבור שקיים בין שני חלקי הפרשיה האחרונה בפרשתנו. נאמר: "וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ"²⁴, ופסוקים ספורים קודם לכן נאמר: "וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלְאַבְתָּיִךָ וְנִתְּנָה לְךָ"²⁵. קיים קשר פנימי הדוק בין הכניסה לארץ ישראל לחיבור שבין אב לבנו, "בגלל אבות תושיע בנים"²⁶, כל כניסתנו לארץ ישראל נובעת מההבטחה האלקית לאבות, "כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלְאַבְתָּיִךָ וְנִתְּנָה לְךָ"²⁷.

הגאון מוילנא²⁸, כשהוא רוצה לתאר מהי המציאות בגלות, הוא כותב שחוץ לארץ זה 'בית קברות'. ובלשונו:

²³ יסודות החינוך ח"א עמ' צא.

²⁴ שמות יג, יד.

²⁵ שמות יג, יא.

²⁶ פיוט "יום ליבשה" לברית מילה.

²⁷ שמות יג, יא.

²⁸ ליקוטי הגר"א בסוף ביאורו לספרא דצניעותא, סוף ליקוט ט.

רבי אליהו קרמר (הגאון מוילנה) (ליטא), הת"פ-התקנ"ח - מגדולי חכמי התורה בישראל. שלט בכל מקצועות התורה ובשאר חכמות. בקיאותו וידענותו העצומה זיכו אותו בכינוי "הגאון מוילנה". על-אף שלא החזיק במשרה רשמית כלשהי, קנה

"מעט שחרב הבית יצאה רוחינו עטרת ראשינו ונשארנו רק אנחנו הוא גוף שלה בלא נפש. ויציאה לחוץ לארץ הוא הקבר ורימה מסובבת עלינו ואין בידינו להציל, הן עכו"ם האוכלים בשרינו ומכל מקום היו חבורות וישיבות גדולות עד שנרקב הבשר והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור. ומכל מקום היו עדיין העצמות קיימות שהן התלמידי חכמים שבישראל מעמידי הגוף עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו ונעשה עפר שחה לעפר נפשינו. ואנחנו מקוין עתה לתחית המתים 'התנערי מעפר קומי' כו' (ישעיה נב, ב) ויערה רוח ממרום עלינו".

יסודם של הדברים בנבואת יחזקאל, ב'חזון העצמות היבשות', שם נאמר "בַּפְּתָחִי אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם"²⁹. לאור זאת מתאר הגאון את מציאות הגלות כמציאות של בית קברות רחב מימדים. בגלות יש ניתוק ופיזור, אין חיבור בין העצמות ואין שום לחלוחית של חיים. לעומת זאת, כשעם ישראל זוכה להיכנס לארץ ישראל, יש שמחה גדולה ומתגלים באומה כוחות חיים חדשים ורעננים. בארץ ישראל יש בריאות של חיים והחיבור הטבעי שבין אב לבנו מתגלה בעוצמה גדולה יותר.

בארץ ישראל מתגלה הטבע הבריא של הבנים ומתעוררות שאלות חדשות. המשנה³⁰ אומרת שבימות המשיח 'חוצפא יסגא', המילה חוצפה מורכבת מהמילים 'חוג' ו'פה', כי החוצפן מוציא בפיו החוצה כל מה שהוא חושב, הוא שואל שאלות קשות בלי בושה ובלי חשש, הילדים של היום שואלים שאלות טובות, לא תמיד עומדים בקצב, אבל זו תופעה ברוכה שצריך לשמוח בה. ככל שהשאלות גדולות יותר ונוקבות יותר כך אנו נדרשים ללבן יותר את הסוגיות ולהגיע לעומק גדול יותר.

המילה 'שאלה', משמעותה בקשת תשובה, ומי שנתון ב'סימן שאלה' הוא בעצם נתון ב'שאלו', בבור שחת מתחת לאדמה, "ה' הַעֲלִיתָ מִן שְׂאוֹל נֶפְשֵׁי חַיֵּיתַי מִיַּדִּי בּוֹר"³¹. כשהאב משיב לבנו על שאלותיו, הוא מעלה אותו מאותו 'שאוול' ומביא אותו לידי שמחה, שכן "אין שמחה כהתרת הספיקות"³². כשאדם חי בחוסר ביטחון וחיי מלאים בספקות, אין לך צער גדול מזה. וכשאדם מתיר את ספקותיו וחי חיים של וודאות, אין לך שמחה גדולה מזה.

החוצפה של עקבתא דמשיחא מגלה עוצמות של חיים שלא היו בגלות. הילדים בדור של גאולה הם אמיצים יותר ומלאי גבורה, בארץ ישראל ישנה שמחה מיוחדת ופריצה של כוחות, ומתוך 'והיה כי יביאך' אנו מגיעים ל'והיה כי ישאלך בנך'. יתן ה' ונזכה להתגדל מתוך שאלות ילדינו, ומתוך הקשבה והעמקה נגלה את העוצמה הגדולה שקיימת בנשמותיהם.

לו מעמד של מנהיג חשוב בדורו ובדורות הבאים אחריו. כתביו לא ראו אור בחייו אך לאחר מותו נדפסו כשבעים ספרים המיוחסים לו, וביניהם: פירוש למשנה, פירושים לזוהר, תיקונים לספר יצירה ולספרא דצניעותא, פרשנות לתנ"ך ועוד.

²⁹ יחזקאל לז, יג.

³⁰ סוטה פ"ט, מט"ו.

³¹ תהלים ל, ד.

³² ראה שו"ת הרמ"א סימן סח ומצודת דוד למשלי טו, ל.